

atalra hárult. Jómagam nemcsak elméleti fizikai előadások megtartására kellett vállalkozzak, hanem Imre Lajos professzor fizikai kémia előadásait is rám bízta, amely érdeklődési körömön kívül esett. Pályafutásomat végigkísérte a nélkülözhetetlen szakfolyóiratok időszakos hiánya,

valamint 1990-ig a külföldi tudományos rendezvényeken való részvétel csaknem teljes lehetetlensége. A külföldi kapcsolatok ápolását is gátolták: például ma már nevetségesnek tűnik az, hogy a különnyomatok kiküldését hatósági engedélyhez kötötték.

Végezetül: legnagyobb tudományos eredményemnek azt tartom, hogy számos olyan tanítványomat indítottam el tudományos pályáján, akik ma hazai és külföldi egyetemeken elismert kutatói.

GÁBOS ZOLTÁN

Emlékképek egy születésnap alkalmából

Nehéz és megtisztelő feladatra vállalkoztam. Több száz Erdélyben végzett fizikus és kémikus tanítványa nevében köszöntöm 90. születésnapja alkalmából az erdélyi elméleti fizika nagy mesterét, aki professzoraim professzora volt. Amikor az erdélyi elméleti fizikáról bárhol a világon szó esik, valahogy mindig Gábos Zoltán neve kerül előtérbe. Kevés olyan ember van, akiről csak jót lehet hallani, akinek nincsenek ellenségei, mindenki tiszteli és büszke rá, hogy tanítványa, kollegája vagy esetleg beszélgetőpartnere lehetett. A mostani rohanó, türelmetlen, és sokszor felületen világban a tanár úr személyisége a legjobb példa arra, hogy lehet helyben maradni és szelíden, nyugodtan, de kitartóan megküzdeni az igazságért. Román kollegáink „a nagy szelíd” néven emlegetik, visszaemlékezve azon „békebeli” időkre, amikor Ő volt a fizika kar dékánja. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar tagozata számára azonban Ő „Gábos bácsi”, az a kedves öreg professzor úr, akiről mindenki tudja, hogy a helye ott van az egyetem azon „nagyjai” között, akikről számtalanszor tartott nekünk csodálatos előadásokat.

Azon szerencsések közé tartozom, akik már gyerekkorukban megismerkedhettek Gábos professzor úrral. Nyári vakációimban a tenispályák körül figyeltem fel először egy kedves bácsira, aki minden reggel ott sétálgatott, s akivel apukám el-elbeszélgetett. Télen a sípályákon is mindig ott volt, habár nem síezett, csak megint sétálgatott, de meglepetésemre a kolozsvári síző társaság jobban ismerte mint a „menő sízőket”, akikre annakidején gyerekkéjjel nagyon felnéztem. Később úgy alakult, hogy a családi hagyományt követtem, és én is a fizika irányába indultam meg. Gábos tanár úr neve mindinkább előtérbe került, nemcsak szüleim, hanem tanárim révén is. Gimnáziumi tanárom, aki maga is élő legenda fizikus körökben – akinek tanítványai közül több, mint 25-en szereztek fiziká-

ból doktori fokozatot – Tellmann Jenő sokat mesélt Gábos Zoltánról. A téma valahogy mindig úgy kezdődött: „tudjátok-e ti, hogy milyen ember az a Gábos Zoltán?...”. Tellmann tanár úr Gábos Zoltán első tanítványai között végzett, és saját bevallása szerint az egyetem

A fiatal egyetemi oktató

ideje alatt nagy tróger volt. Az egyedüli, aki előtt szégyellte magát, az Gábos Zoltán volt, és talán ezért is lett fizikatanár, mert az Ő tantárgyát becsületesen megtanulta. Tellmann tanár úrtól tudtam meg, hogy a nehéz kommunista időkben Gábos Zoltán volt az, aki tanársaival, sőt anyagilag is állandóan segítette a „rossz származású” vagy politikailag nem jól szituált, esetleg hibázó diákokat. Így az egyetemre már azzal az elhatározással mentem, hogy Gábos bácsi mellett a helyem és vele szeretnék dolgozni. A professzor úr akkor már a nyugdíjkorhatárhoz közeledett, de szerencsénk volt, mert a statisztikus fizikát

még vele tanulhattuk. Lenyűgöző tanáraink voltak az egyetemen, mindenkitől sokat tanultunk és csodálatos előadásokat hallgattunk az akkori kevert román-magyar tagozaton a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Fizika Karán. Gábos tanár úr előadása mind a román, mind a magyar diákoknak egyaránt szólt, és habár románul tartotta előadásait, ez a sorozat új mércét értelmezett számunkra. Az előadás könnyedsége, logikus és természetes felépítése, az előadó hihetetlen magabiztossága és a csodálatosan precíz táblavázlat megértette velem, miért nem lehet ezt a tantárgyat nem megtanulni. Azóta is abból a statisztikus fizika alapból élek, amit ott elsajátítottam... és gondolom, nem vagyok ezzel egyedül. Annak idején diákként nagyon keveset tudtunk a tanárok kutatási eredményeiről és professzorainkat főleg előadásaik alapján ítéltük meg. Ez volt a tudományos mérce számunkra. Gábos tanár úr értékes tudományos eredményeiről keveset vagy inkább semmit nem tudtunk és mégis a statisztikus fizika előadás után egy egész csapat diák mellette szeretett volna dolgozni. Anynyit tudtunk, hogy az elméleti fizika terén dolgozik, gravitáció, térelmélet és részecskefizikai kérdések foglalkoztatják. Nem volt könnyű azonban mellé szegődni, hiszen mindenkit szerényen lebeszél, azzal, hogy az, amivel ő foglalkozik az manapság nem „divatos téma”, nehéz ott publikálni, és ezért nem javasolja egy fiatal pályakezdő kollegának. Voltunk azonban páran, akik lebeszélhetetlenek voltunk..., hiszen részben ezért jöttünk a fizikára. Így lassan betekintést nyerhettem egy számomra varázslatos világba, ahol a tudomány a matematika nyelvén beszélt, a politika (beleértve a tudománypolitikát is) ki volt zárva, és mégis mindenki békén hagyott bennünket. Egy egészséges értékrendet ismertünk meg, ahol az emberség és a munka öröme többet ért, mint az erőltetett tudományos eredmények, meg a halmozott publikációk. So-

kat hallottunk már akkortájt arról, hogy a tudományos életben is kell politizálni, kell tudni helyezkedni, nyomulni kell, és „jó oldalt” kell az elejétől választani, hogy érvényesüljünk. Az akkori fizika karon két, politikailag jól helyezkedő román professzor vezetése alatt két, egymással állandóan versengő csoport alakult ki. Aki nem akart egyik csoporthoz sem „esküt tenni”, azt mindkét félről támadták, aki az egyik csoport tagja volt, a másik csoport „megette”. Nehéz volt így egészséges és befogadó tudományos légkörben dolgozni. Gábos tanár úr mellett azonban egy kis „oázisban éltünk”, furcsa módon minket senki sem támadott, igaz nem is segített. Kivételezettek voltunk abban a tekintetben, hogy elismerték azt, hogy érdekes és nehéz témákkal foglalkozunk, és nem éreztünk semmiféle nemzetiségi elnyomást sem. Ezen időszakban volt alkalmam megismerni Gábos tanár úr érdekes és nemzetközileg is élenjáró kutatási eredményeit. Két témakörbe is betekintést nyertem: a forgó testek által gyakorolt sodró hatások vizsgálata a Fock-féle Lagrange-függvénynek egy forgási taggal való kiegészítése által, illetve a magasabb spinű részecskékkel kapcsolatos Joos–Weinberg-hullámegyenletek származtatása és értelmezése. Később értesültem arról, hogy az első témakörben a tanár úr eredményei megelőzték olyan eredményeket, amik manapság a híres gravitációs B próba kísérletnek az alappillérei. Ezen kísérletek arra hivatottak, hogy az általános relativitáselmélet helyességét igazoló újabb kísérleti eredményeket kapjanak. A kísérletek 2011-ben sikerrel lezárultak, és a plusz relativisztikus forgási hatást sikerrel bizonyították. Az effektust Schiff-precesszió néven emlegetik, mert L. I. Schiff 1960-ban publikálta a Physical Review Letters-ben ezzel kapcsolatos eredményeit. Ezen érdekes relativisztikus forgási effektusok azonban Gábos tanár úr 1959-ben, román nyelven, egy hazai folyóiratban megjelent cikkéből is következnek. Manapság talán hihetetlennek hangzik az, hogy annak idején a kommunista párt jóváhagyása nélkül nem lehetett külföldön publikálni. Ilyen jóváhagyások beszerzése és az ezzel járó politika nem volt jellemző Gábos tanár úrra, úgyhogy ehelyett inkább a hazai folyóiratokban levő publikálást választotta. Értékes és tanulságos inaséveket éltem a tanár úr mellett. Nemcsak fizikából, és tudománypolitikából, hanem életfilozófiából és diákokkal való bánásmódból is életre való leckét kaptunk. Habár későbbi tanulmányaim során Kolozsvártól hosszabb időszakokra is távolra kerül-

Részlet a Simonyi Károly-díjra jelölők szövegéből

„...*Ma is aktív tanítványainak számát szinte fel sem lehet becsülni. A kolozsvári egyetem fizika kara tanszemélyzetének kb. háromnegyedét tanította, és mintegy 10 tanítványa végez tudományos tevékenységet a Kolozsvári Fizikai Kutatóintézetben. Olyan híres középiskolai tanárokat nevelt, mint Bartos Elekes István (Nagyvárad), Boga Ferenc (Szatmárnémeti), Darvay Béla (Kolozsvár), Dvoráček Agoston (Nagyenyed), Kotta László (Sepsiszentgyörgy), Máthé Márta (Marosvásárhely), Szász Ágota (Marosvásárhely). Tellman Jenő (Kolozsvár). A magyar nyelvterületen alkotó fizikusok közül kiemeljük Neda Zoltánt (BBTE, az MTA külső tagja), a KFKI-ben dolgozó Biró Lászlót és Varga Lajost, a Debreceni Egyetemen dolgozó Gulácsi Zsoltot, a szegedi Varró Jánost. Romániai tanítványai között szerepel Lupei Voicu (a Román Tudományos Akadémia tagja), Marius Ion Piso (a Romániai Úrkutatási Ügynökség elnöke), Silisteanu Ioan (a Bukaresti Magkutató Intézet vezető kutatója) és Uliu Florea (a Craiovai Egyetem professzora). Az Egyesült Államokban tevékenykednek Bodor Miklós, az MTA külső tagja, valamint Albert István, Albert Réka, Jankó Boldizsár, Mocsy Ágnes, Ravasz Erzsébet és Mária, Toroczka Zoltán, Niculecu Vasile, Tomuta Liviu, Vaida Mihai, többen professzori minőségben. Más országokban szereztek elismerést Campeanu Radu (Kanada), Csillag István (Stockholm), Deutsch Várad Rudolf (Németország), Gulácsi Miklós (Ausztrália) és Magyar Jenő (Svájc)...*”

NAGY KÁROLY akadémikus, ELTE

PATKÓS ANDRÁS akadémikus, ELTE

BENCZE GYULA, a KFKI emeritusa, Simonyi Károly-díjas

TÉL TAMÁS egyetemi tanár, ELTE, Simonyi Károly-díjas

tem, a tanár úrral levő szoros kapcsolatokat mindvégig megőriztem. Mentorként állandóan ott állt és jelenleg is áll mögöttem. Kolozsvárra visszakerülve a sors úgy adta, hogy nyomdokaiba léphettem, és elméleti fizikát oktathatok a BBTE Fizika Karán. Mint kolléga és az újraalakult Magyar Intézet emeritus professzora velünk van, csendesen néhány találó jó szóval, humorral és tanácsal hátulról segít bennünket. Jelenlegi szívgyengesége ellenére a kutatómunkában sem állt le. Örömkre tudományosan még mindig hihetetlenül aktív, és bár fizikuma gyenge, elméjét a kor nem viselte meg. Jelenlegi munkássága a Bolyai-geometriához kapcsolódik, ezt nemrég egy új görbetípussal bővítette ki.

Az erdélyi tudományos életben Gábos tanár úr példakép sokunk számára. Példakép abban, hogy lehet egy teljes és erkölcsileg kifogástalan tudományos kariert befutni, miként kell és lehet tanítványainkkal és kollegáinkkal bánni és dolgozni, illetve hogy lehet olyan környezetet kialakítani magunk körül, ahol nem csak az elnyert kutatási pénzek és a manapság divatos tudományos mérőszámok adják meg valakinek az értékét. Példaképnek lenni sem könnyű, és ezt talán Gábos tanár úr élete példázza a legjobban. Kommunista időkben az egyik diákunkat a rendőrség beszállította és az egyetem párttitkárságára rendelték meghallgatásra. A meghallgatás során rákérdeztek, hogy van-e neki egyáltalán példaképe, valaki olyan, akire felnéz. Gábos bácsit nevezte meg... A követ-

kező nap Gábos Zoltánt hívták, hogy lám-lám, kinek ő a példaképe!

Az élet rövid távon általában nem igazságos, hosszú távon azonban igen. A valódi érték mindig felülre kerekedik, és hosszú távon megmarad. A tudományos élet is hasonló, számos példa igazolja ezt, és Gábos tanár úr sem kivétel. Sokáig váratottot magára, amíg a megfelelő hazai és magyarországi elismerés megjött. Mindnyájan együtt örültünk 1995-ben, amikor Gábos tanár urat a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjának választotta, 2005-ben, amikor a Magyar Tudományos Akadémia Arany János Életműdíjjal tüntette ki, 2010-ben, amikor a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét megkapta, és 2011-ben, amikor a Magyar Tudomány Ünnepe a Simonyi Károly-díjat átvehette.

90 év majdnem egy évszázad. Ehhez a 90 évhez kapcsolódik a többszörösen újraalakuló erdélyi magyar állami felsőoktatás kálváriájának egész története. Gábos tanár úr ezen nagyon fontos időszakban egyetemünk egy fixpontja volt, akivel mindig újraindulhattunk, tervezhattunk és építhetünk. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatói és diákjai, illetve az erdélyi fizikustársadalom nevében sok boldogságot és egészséget kívánok születésnapjára. Reménykedünk egy még kerekébb évfordulóban, amit tíz év múlva újból közösen ünnepehetünk.

NÉDA ZOLTÁN

a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanára,
a Magyar Tudományos Akadémia
külső tagja